

9. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 3 березня 1998 р. (із змін. та доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 34. – Ст. 227.
10. Про організацію роботи з кадрами в органах прокуратури України : Наказ Генеральної прокуратури України від 28 жовтня 2002 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
11. Словарь по этике / под ред. И.С. Кона. – М., 1983.
12. Законопроект про внесення змін до Закону України “Про прокуратуру” (щодо затвердження Присяги працівника прокуратури) : Постанова Верховної Ради України від 25.04.2007 р.

УДК 347.919:349.3:369.5

Л.І. Харитонова

РОЗГЛЯД СУДАМИ СПРАВ З ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Як зазначено в ч. 1 ст. 6 Конституції України, державна влада в країні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу й судову гілки. Здійснення правосуддя держава покладає виключно на суди. Судова влада повинна забезпечити захист як прав і свобод окремих громадян, так і права взагалі від будь-яких правопорушень та осіб, у тому числі й чиновників, наділених значними владними повноваженнями, а також від держави в цілому. Тим самим вона гарантуватиме панування права.

Сучасне розуміння концепції зазначеної статті не припускає “чистого” поділу влади на законодавчу, виконавчу й судову гілки. На практиці, навпаки, бачимо активну реалізацію правотворчих функцій органами державного управління. Приймаючи підзаконні нормативно-правові акти, вони забезпечують наближення закону до реального життя.

Мета правосуддя – захист конституційного ладу, прав і свобод громадян, прав і законних інтересів підприємств, установ та організацій незалежно від їх форми власності й організаційно-правової форми створення. Згідно зі ст. 124 Основного Закону всі суспільні відносини, врегульовані нормами права, у разі виникнення спору можуть бути предметом розгляду в суді. Судові рішення, що набрали чинності, є обов’язковими для всіх без винятку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових осіб, окремих громадян та їх об’єднань і підлягають виконанню на всій території України. Результати судового розгляду конкретних справ складають судову практику, яка в теорії права умовно розрізняється на три види:

– поточна (яка відображає досвід застосування законодавства, виражений у рішеннях судів із конкретних юридичних справ);

– прецедентна (яка відображає досвід використання законодавства, що виражається в рішеннях вищих судових органів із конкретних справ. Останні існують у тому разі, якщо поточна практика свідчить про неоднозначність розуміння правових норм, у результаті чого за одних і тих самих обставин приймаються різні рішення);

– керівна (яка відображає досвід застосування законодавства, виражений в особливих актах центральних судових органів, у яких дані практики узагальнюються, формулюються у вигляді конкретизуючих нормативних приписів. Це вища форма судової практики). Наприклад, необхідно визнати, що з моменту здобуття Україною незалежності постанови Пленуму Верховного Суду, постанови та роз'яснення вищих судових інстанцій не тільки не втратили своєї значущості, а й почали відігравати більш вагомую роль у процесі здійснення правосуддя. Причиною цього є велика кількість прогалин у законодавстві, у тому числі пенсійному, а також наявність у законодавстві формулювань, які дають підстави двояко тлумачити їхній зміст.

Прикладом поточної практики з питань застосування пенсійного законодавства є судові рішення щодо врегулювання відносин між Пенсійним фондом та особами, які звернулись за призначенням або вже отримують пенсії. Зазначені питання вирішуються місцевими судами, за необхідності з подальшим оскарженням. Головна причина звернення до суду з цих питань є відмова Пенсійним фондом щодо призначення пенсії у зв'язку з відсутністю права на пенсію. Це може бути: відсутність пільгового стажу або відсутність документів, які підтверджують зазначений стаж. Як правило, оскаржені рішення приймаються не на користь громадян, оскільки чинне законодавство чітко передбачає умови призначення пільгових пенсій. У той самий час існують такі справи, коли причиною відмови в призначенні пенсії є неузгодженість між законами. Прикладом може бути справа гр. К., якій було відмовлено в призначенні пенсії за віком на підставі ст. 26 Закону України “Про зайнятість населення” у зв'язку із звільненням із займаної посади за скороченням штатів за півтора року до досягнення пенсійного віку. Довідку служби зайнятості вона отримала у грудні 2006 р. За пенсією звернулась у січні 2007 р., тобто коли вже набрав чинності Закон про бюджет на 2007 р., яким було призупинено призначення зазначених пенсій. Звернення до місцевого суду зі скаргою на дії Пенсійного фонду нічого не дало, оскільки вони були визнані обґрунтованими.

Прецедентна практика в пенсійному забезпеченні складається з рішень господарського або адміністративного судів з питань взаємовідносин між Пенсійним фондом та підприємствами щодо застосування штрафних санкцій або несплати збору на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Прийняття різних рішень, навіть вищими касаційними інстанціями, пов'язане з неузгодженістю нормативних актів між собою: прикладом може служити сплата збору на пенсійне страхування платниками, які перебувають на спрощеній системі оподаткування.

І, нарешті, керівна практика стосовно пенсійних питань не знайшла відображення в постановах Пленуму Верховного Суду, однак у постановах Конституційного Суду, Вищого Адміністративного Суду України та Верховного Суду України розглянуто безліч питань застосування пенсійного законодавства, зокрема призначення пенсій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, обчислення пенсій військовослужбовцям і таке ін.

Пенсійні питання застосування законодавства України не залишилися поза увагою Європейського Суду, зокрема, предметом розгляду зазначеного суду

були не дотримання вимог ст. 46 Конституції України щодо розмірів соціальних виплат та порушення строків розгляду заяви про призначення пільгової пенсії. З позиції дотримання конституційних гарантій у пенсійному забезпеченні зразком стало рішення Європейського Суду у справі “Проніна проти України”.

Справа порушена за заявою (N 63566/00), поданою до Суду проти України громадянкою України пані Проніною Світланою Володимирівною (далі – заявниця) 25 жовтня 2000 р. відповідно до ст. 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Заявниця стверджувала, зокрема, що національні суди не надали достатнього обґрунтування своїх рішень у її цивільній справі.

У березні 2000 р. у зв’язку з відмовою нарахувати їй більшу пенсію заявниця звернулась до Ялтинського міського суду з позовом до місцевого управління праці та соціального захисту населення. У своєму позові заявниця стверджувала, що, відповідно до ст. 46 Конституції та ст. 19 Закону “Про пенсійне забезпечення”, її пенсія не може бути нижчою прожиткового мінімуму. Виходячи з того, що їй було призначено пенсію в розмірі 74,70 грн, а прожитковий мінімум було встановлено у розмірі 118,30 грн на місяць, заявниця вимагала відповідного збільшення пенсії.

4 квітня 2000 р. суд відмовив у задоволенні позову заявниці. Суд, зокрема, встановив, що, хоча ст. 19 Закону “Про пенсійне забезпечення” передбачає можливість підвищення пенсії, але вона також обмежує максимальний розмір пенсії, яку заявниця фактично отримувала. Суд не розглянув аргумент заявниці щодо невідповідності розміру її пенсії прожитковому мінімуму, гарантованому ст. 46 Конституції.

Заявниця оскаржила рішення Ялтинського міського суду до Верховного Суду Автономної Республіки Крим. У своїй касаційній скарзі заявниця повторно стверджувала, що, відповідно до ст. 46 Конституції, її пенсія не може бути нижчою, ніж прожитковий мінімум, а норми Конституції мають перевагу над нормами звичайних законів.

3 липня 2000 р. Верховний Суд Автономної Республіки Крим залишив чинним рішення суду першої інстанції. Суд не розглядав скаргу заявниці з точки зору відповідності ст. 46 Конституції, яка визначає таке:

“...Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом”.

Оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй. У разі невизначеності в питанні про те, чи відповідає Конституції України застосований закон або закон, який підлягає застосуванню в конкретній справі, суд за клопотанням учасників процесу або за власною ініціативою зупиняє розгляд

справи і звертається з мотивованою ухвалою (постановою) до Верховного Суду України, який відповідно до ст. 150 Конституції може порушувати перед Конституційним Судом України питання про відповідність Конституції законів та інших нормативно-правових актів. Таке рішення може прийняти суд першої, касаційної чи наглядової інстанції...”.

Заявниця скаржилася, що суди не розглянули повністю її аргументи, зокрема щодо розміру її пенсії в порівнянні з прожитковим мінімумом, встановленим ст. 46 Конституції. Заявниця посилалася щодо суті на п. 1 ст. 6 Конвенції, який передбачає, що:

“Кожен має право на справедливий... розгляд його справи... судом... який вирішить спір щодо його прав та обов’язків цивільного характеру...”.

Уряд нагадав прецедентну практику Суду щодо того, що п. 1 ст. 6 Конвенції не зобов’язує національні суди надавати детальну відповідь на кожен аргумент заявника. Далі Уряд стверджував, що попри той факт, що заявниця згадувала конституційне положення у своєму позові та касаційній скарзі, вона не надавала жодних усних аргументів з цього питання під час слухань, а обґрунтовувала свій позов положеннями Закону “Про пенсійне забезпечення”. Уряд дійшов висновку, що звичайне посилання на свої конституційні права в її письмових заявах до суду не зобов’язували останній детально вивчати це питання.

Заявниця стверджувала, що державні органи не дотримувалися конституційних положень про соціальну допомогу пенсіонерам.

Суд нагадує, що п. 1 ст. 6 Конвенції зобов’язує суди давати обґрунтування своїх рішень, але це не може сприйматись як вимога надавати детальну відповідь на кожен аргумент. Межі цього обов’язку можуть бути різними в залежності від характеру рішення. Крім того, необхідно брати до уваги, між іншим, різноманітність аргументів, які сторона може подати в суд, та відмінності, які існують у державах-учасниках, з огляду на положення законодавства, традиції, юридичні висновки, викладення та формулювання рішень. Суд нагадує, що Конвенція як така не гарантує право доступу до суду, який має повноваження визнати закон недійсним чи позбавити його юридичної сили або давати офіційне тлумачення закону. Не гарантує вона й права на передання справи національним судом іншому національному або міжнародному органу для винесення попередньої ухвали. У правовій системі України, де фізична особа не має права індивідуального звернення до Конституційного Суду України, національні суди мають досліджувати питання відповідності нормативних актів Конституції і, якщо існує сумнів, звертатися з клопотанням про відкриття конституційного провадження. Однак з точки зору відповідного законодавства цю систему не можна тлумачити як таку, що вимагає від звичайних судів детально розглядати питання щодо конституційності, яке порушує сторона цивільного провадження, або зобов’язує суди передавати кожне таке питання до Конституційного Суду. Очевидно, суди загальної юрисдикції користуються певною дискрецією щодо розгляду питань конституційності, які виникають у рамках цивільного провадження. Таким чином, питання, чи достатньо суд обґрунтував своє рішення щодо

цього питання, може бути визначено тільки у світлі обставин справи, про що згадувалося вище.

У цій справі заявниця зверталась до національних судів з вимогою вирішити її спір щодо пенсії з органами соціального забезпечення. Заявниця посилалася, зокрема, на положення ст. 46 Конституції, заявляючи, що її пенсія не повинна бути нижчою за прожитковий мінімум. Однак національні суди не вчинили жодної спроби проаналізувати позов заявниці з цієї точки зору, попри пряме посилення в кожній судовій інстанції. Не в компетенції Суду вирішувати, який шлях міг би бути найадекватнішим для національних судів при розгляді цього аргументу. Однак, на думку Суду, національні суди, цілком ігноруючи цей момент, хоча він був специфічним, доречним та важливим, не виконали свої зобов'язання щодо п. 1 ст. 6 Конвенції.

Заявниця вимагала відшкодування моральної шкоди, однак не уточнила розмір суми, залишивши її визначення на розсуд Суду.

Для надання потерпілій стороні справедливої сатисфакції згідно зі ст. 41 Конвенції Суд вважає розумним присудити заявниці 1500 євро на відшкодування моральної шкоди.

За даними, у 2006 р. Європейським Судом проти України було розглянуто 172 справи. Більшість їх стосувалась невиконання рішень національних судів. Протягом року державою сплачено 2,8 млн грн відшкодування за рішеннями Європейського Суду та 5,5 млн грн за рішеннями національних судів [1, с. 2].

Література

1. На пенсії. – 2007. – 23 січ. – С. 2.
2. Шишкіна, Е. Міжнародні механізми реалізації ст. 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод / Е. Шишкіна // Право України. – 2006. – № 12. – С. 31.
3. Приходько, С. Держава і соціальний захист громадян / С. Приходько // Право України. – 1999. – № 9.

УДК 349.2

В.М. Андрійв

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Проблематика трудових правовідносин була предметом дослідження М.Г. Александрова, В.С. Венедіктова, Л.Я. Гінцбурга, Г.С. Гончарової, В.В. Жернакова, М.І. Іншина, Р.І. Кондратьєва, Л.І. Лазор, П.Д. Пилипенка, В.І. Попова, В.І. Прокопенка, О.І. Процевського, В.Г. Ротаня, Н.М. Хуторян та інших науковців. Однак незважаючи на важливість категорії “трудова правовідносини” для розуміння сутності трудового права, взаємозв'язку об'єктивного і суб'єктивного його складових, визначення ефективних способів, засобів, форм та методів захисту трудових прав працівників, вона ще знаходиться на стадії розробки й автори розуміють її по-різному. Метою цієї статті є уточнення